

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

İktisadi faaliyet, yılın üçüncü çeyreğinde, Ekim Enflasyon Raporunda ortaya koyulan görünümle uyumlu biçimde güçlü seyrini korumuştur. Bu dönemde çeyreklik büyümenin temel sürükleyicileri özel tüketim ve makine-teçhizat yatırımları olmuştur. Uzun süredir zayıf seyreden makine-teçhizat yatırımlarındaki artış, ekonomik büyümenin istikrar kazanması açısından olumlu bir gelişmedir. Öte yandan bu dönemde kamu tüketimi ve inşaat yatırımları dönemlik büyümeyi sınırlayan alt kalemlerdir. İhracat, turizmdeki toparlanmanın da desteğiyle yüksek seviyesini korurken; baz etkisiyle birlikte yıllık büyümeye katkısını arttırmıştır. Buna karşılık, güçlenen iç talep ve tarihsel ortalamaların üzerinde seyreden altın ithalatına bağlı olarak ithalat çeyreklik bazda hızlı bir artış kaydetmiş; bu güçlü ivme baz etkisiyle de birleşerek ithalatın yıllık bazda oldukça yüksek bir oranda artmasına neden olmuştur. Böylece, net ihracat ikinci çeyrekte olduğu gibi dönemlik büyümeyi sınırlamıştır. Üçüncü çeyrekte, baz etkisi, kayan bayramlar sonucu çalışılan gün sayısındaki artış ve iktisadi faaliyetteki ana eğilimin güçlü olmasının etkisiyle yüksek oranlı bir yıllık büyüme görülmüştür. Yıllık büyümeye net ihracatın katkısı oldukça sınırlı olurken, büyüme temelde yurt içi talepten kaynaklanmıştır.

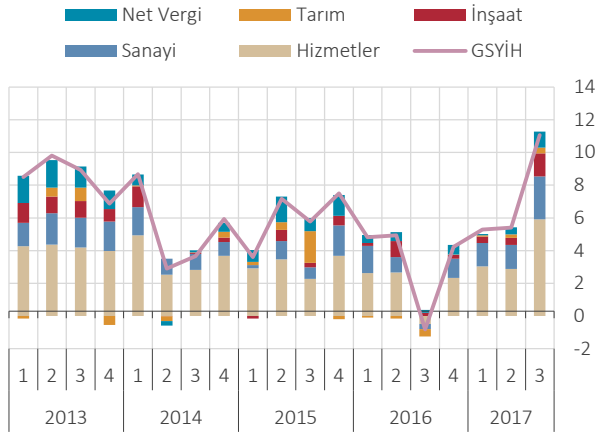
Öncü göstergeler, iktisadi faaliyetin son çeyrekte gücünü koruduğuna işaret etmektedir. Ekim-Kasım dönemi sanayi üretimi verileri ve dördüncü çeyreğe ilişkin anket göstergeleri sanayi sektörü faaliyetinin üçüncü çeyreğe kıyasla bir miktar hız kesmekle birlikte artışını sürdürdüğünü göstermektedir. Sanayi üretiminin yavaşlamasında mobilya ve beyaz eşya sektörlerine verilen teşviklerin sonlanmasının etkili olduğu görülmektedir. Hizmet ve ticaret sektörlerine ilişkin anket göstergeleri büyümede daha ılımlı bir seyre işaret etmektedir. Harcama yönünden incelendiğinde, dayanıklı tüketim mallarına verilen teşviklerle birlikte öne çekilmiş talep sonrası, dördüncü çeyrekte özel tüketimin bir miktar zayıflayacağı; buna karşılık makine teçhizat yatırımlarının dönemlik bazda toparlanmaya devam edeceği öngörülmektedir. Üçüncü çeyrekle karşılaştırıldığında ihracattaki güçlü seyir devam ederken, iktisadi faaliyetteki sınırlı da olsa ivme kaybının ve döviz kuru gelişmelerinin yanında altın ithalatındaki yavaşlamanın ithalatta ivme kaybına neden olduğu görülmektedir. Bu görünüm altında, dördüncü çeyrekte dönemlik büyümeye yurt içi talebin katkısının azalması, buna karşılık net ihracatın katkısının artması beklenmektedir. Yıllık büyümenin ise temel sürükleyicisinin yurt içi talep olmaya devam edeceği öngörülmektedir.

Dördüncü çeyreğe ait öncü göstergeler, KGF kefaletli kredilerin ve makro ihtiyati teşviklerin büyümeye etkisinin üçüncü çeyrekte en yükseğe ulaştıktan sonra takip eden dönemde kademeli olarak azalacağı öngörüsüyle uyumludur. 2017 yılının son çeyreği büyüme patikasında öngörülen normalleşmenin sağlanacağı ve büyümenin potansiyeline yakınsayacağı 2018 yılına geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir. 2018 yılında KGF kefaletli kredi desteğinin azalacak olması, dayanıklı tüketim mallarına yönelik vergi indirimlerinin son bulmuş olması, OVP kapsamında açıklanan kamu tasarruf tedbirleri ile 2017 yılındaki olumlu baz etkisinin ortadan kalkacak olması büyüme hızında öngörülen normalleşmenin temel belirleyicileri olarak sıralanabilir. Diğer yandan, 2018 yılında reel kurdaki birikimli değer kayıpları ve küresel büyümenin güçlenmesiyle birlikte ihracatın büyümeye desteğinin sürmesi beklenirken, KGF kefaletli kredi desteğinin 2017'ye göre daha sınırlı olsa da devam edecek olması yurt içi talebi desteklemeye devam edecektir. Mevcut görünüm altında, gelişmiş ülke para politikalarına ilişkin belirsizlikler, sermaye akımlarının seyri ve jeopolitik gelişmeler büyüme üzerinde aşağı yönlü risk teşkil etmeye devam etmektedir.

4.1 Üretim Gelişmeleri

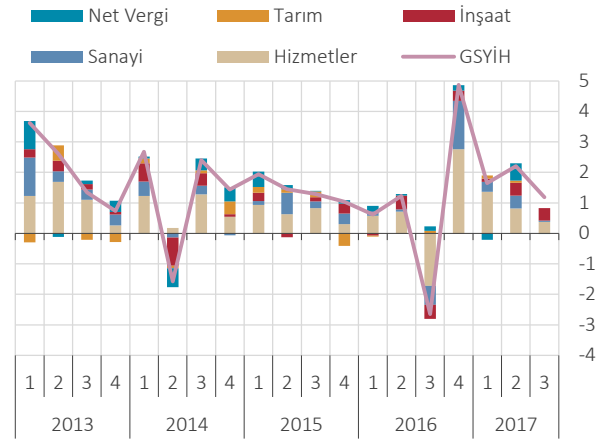
GSYİH, 2017 yılı üçüncü çeyreğinde yıllık yüzde 11,1; mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak ise bir önceki çeyreğe göre yüzde 1,2 oranında artmıştır. Üretim yönünden üçüncü çeyrekte yıllık büyümeye tüm ana sektörler olumlu katkıda bulunmuştur (Grafik 4.1.1). Dönemlik büyümeyi ise tarım dışı sektörler sürüklemiştir (Grafik 4.1.2).

Grafik 4.1.1: GSYİH Yıllık Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (% puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 4.1.2: GSYİH Çeyreklik Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % puan)

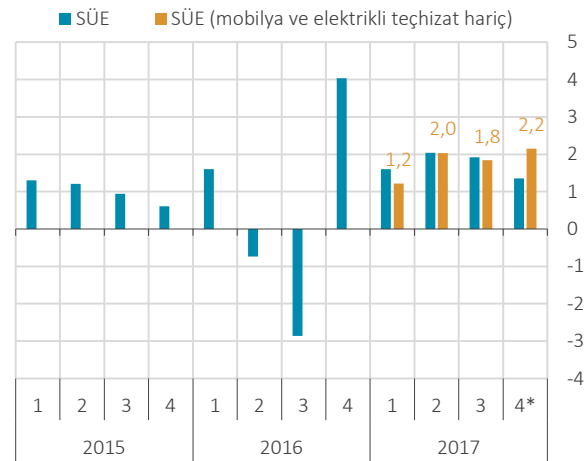

Kaynak: TCMB, TÜİK.

2017 yılı Ekim ve Kasım aylarına ait sanayi üretimi gerçekleştirmeleri, iktisadi faaliyetin üçüncü çeyreğe kıyasla bir miktar yavaşlamakla birlikte güçlü seyrini sürdürdüğüne işaret etmektedir (Grafik 4.1.3). Bu yavaşlamanın daha ziyade yıl içinde vergi indirimlerine konu olan sektörlerden kaynaklandığı, mobilya ve elektrikli teçhizat üretimi hariç bakıldığında sanayi üretimi dönemlik büyümesinin üçüncü çeyreğin üzerinde seyrettiği görülmektedir. Yıllık olarak bakıldığında ise Ekim-Kasım dönemi itibarıyla sanayi üretiminde yüzde 8 gibi yüksek oranlı bir artış göze çarpmaktadır (Grafik 4.1.4).

Sanayi üretimi alt kalemleri üçüncü çeyrek ile kıyaslandığında, taşıt hariç sermaye mallarının artış kaydettiği; dayanıklı tüketim malları üretiminin vergi teşviklerinin sona ermesiyle birlikte, mobilyada daha belirgin olmak üzere, düşüş sergilediği; ara mallarındaki toparlanmanın ise devam ettiği görülmektedir. Ayrıca, dayanıksız tüketim malları üretiminin yılın ilk yarısındaki yatay seyrinden sonra üçüncü çeyrekte kaydettiği artışı koruması, işgücü piyasasındaki toparlanmayla uyumludur.

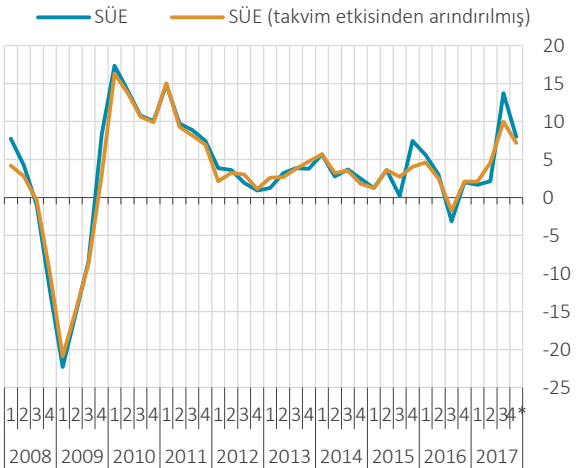
Grafik 4.1.3: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim)

Kaynak: TÜİK.

*Ekim-Kasım dönemini kapsamaktadır.

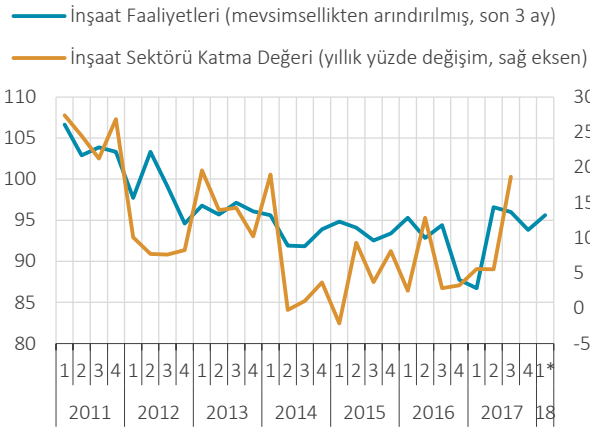
Grafik 4.1.4: Sanayi Üretim Endeksi (Yıllık % Değişim)

Kaynak: TÜİK.

*Ekim-Kasım dönemini kapsamaktadır.

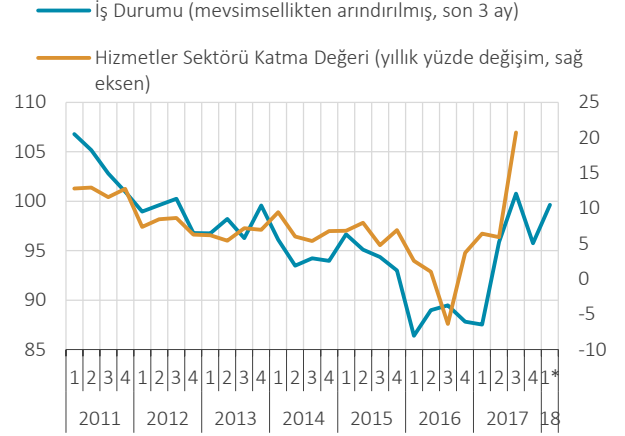
Yılın ilk üç çeyreğinde dönemlik ve yıllık büyümeye önemli katkı sağlayan inşaat katma değerindeki güçlü seyrin, bir miktar yavaşlamakla birlikte devam eden altyapı yatırımlarındaki artış eğiliminin desteğiyle son çeyrekte de sürmesi beklenmektedir (Grafik 4.1.5). Başta metalik olmayan diğer mineral maddeler imalatı olmak üzere inşaat sektörüne girdi sağlayan faaliyet kolları da bu görünümü desteklemektedir.

Grafik 4.1.5: İnşaat Sektörü Katma Değeri ve İnşaat Faaliyetleri **

Kaynak: TÜİK.

* Ocak ayı itibarıyla.

** Sektörel Güven Endeksi altında yer alan, İnşaat Sektörü Güven Endeksi İş Faaliyetleri (Son 3 Aylık Dönemde) sorusu.

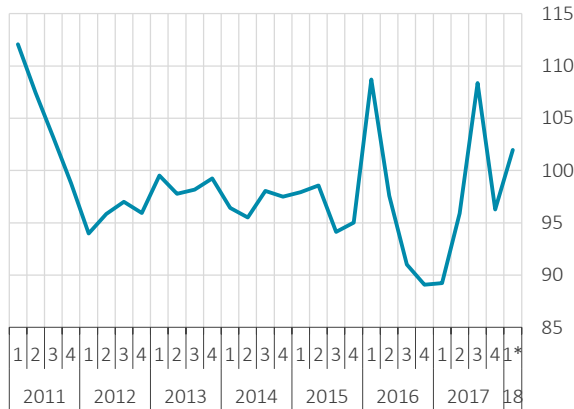
Grafik 4.1.6: Hizmetler Sektörü Katma Değeri ve İş Durumu **

Kaynak: TÜİK.

* Ocak ayı itibarıyla.

** Sektörel Güven Endeksi altında yer alan, Hizmet Sektörü Güven Endeksi İş Durumu (Son 3 Aylık Dönemde) sorusu.

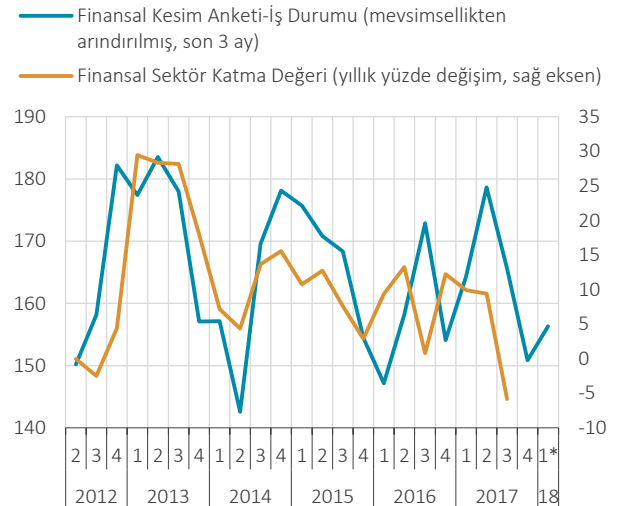
Hizmetlere ilişkin göstergeler, sektör katma değerinde yılın son çeyreğinde bir miktar yavaşlama olabileceğine işaret etmektedir (Grafik 4.1.6). Hizmetler sektörünün önemli bir bileşeni olan ve tüketim talebi ile yakın ilişkili perakende ticaret sektörü iş hacminin dördüncü çeyrekte yavaşlaması beklenmektedir (Grafik 4.1.7). Buna karşılık, ikinci çeyrekte temel olarak KGF kefaletli krediler nedeniyle hızlanan finans sektörü faaliyetinin, üçüncü çeyrekte sonra, dördüncü çeyrekte de zayıf seyredebileceği düşünülmektedir (Grafik 4.1.8).

Grafik 4.1.7: Ticaret Sektörü İş Durumu** (Mevsimsellikten Arındırılmış, Son 3 Ay)

Kaynak: TÜİK.

* Ocak ayı itibarıyla.

** Sektörel Güven Endeksi altında yer alan, Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi İş Hacmi-Satışlar (Son 3 Aylık Dönemde) sorusu.

Grafik 4.1.8: Finansal Sektör Katma Değeri ve Finansal Kesim Anketi-İş Durumu

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ocak ayı itibarıyla.

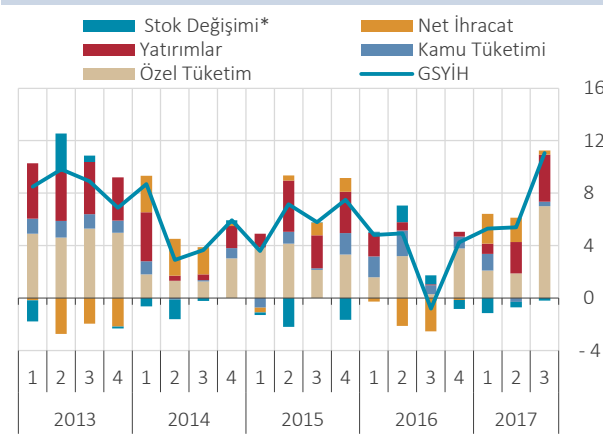
Özetle, mevcut göstergeler 2017 yılı son çeyreğinde iktisadi faaliyetin bir miktar ivme kaybetse de gücünü koruduğuna işaret etmektedir. Bu gelişmeler, 2017 yılına özgü unsurların desteğinin azalmasıyla iktisadi faaliyetin kademeli olarak ana eğilimine yakınsayacağı ve 2018 yılında büyüme hızının normalleşeceği öngörüsüyle uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

4.2 Talep Gelişmeleri

2017 yılı üçüncü çeyreğine ilişkin GSYİH verileri harcama tarafından incelendiğinde, yıllık büyümenin büyük ölçüde yurt içi talep kaynaklı olduğu; net ihracatın yıllık büyümeye olumlu katkısının sınırlı kaldığı görülmektedir (Grafik 4.2.1). Bu dönemde özel tüketim ve yatırımlar yıllık büyümenin ana sürükleyicileri olmuştur. İhracatın yıllık büyümeye katkısı baz etkisiyle birlikte ilk yarıya kıyasla kayda değer biçimde artsa da, iç talepteki toparlanmaya ve altın ithalatına bağlı olarak toplam ithalatın kuvvetlenmesiyle birlikte net ihracatın katkısı ilk iki çeyreğe kıyasla önemli ölçüde azalmıştır.

Mevsimsellikten arındırılmış verilere göre GSYİH, 2017 yılı üçüncü çeyreğinde ikinci çeyreğe kıyasla bir miktar yavaşlamakla birlikte gücünü korumuştur. Üçüncü çeyrekte dönemlik büyümenin temel sürükleyicisi, ikinci çeyrekte olduğu gibi, iç talep olmuştur. Yurt içi talepteki artış özel tüketim ve makine-teçhizat yatırımlarından kaynaklanmıştır. Bu dönemde net ihracat, özellikle ithalat kaynaklı olmak üzere dönemlik büyümeye olumsuz katkı vermiştir (Grafik 4.2.2). Özel tüketim harcamaları yılın üçüncü çeyreğinde dönemlik büyümeye güçlü bir destek verirken, kamu tüketim harcamaları gerilemiştir (Grafik 4.2.3). Yatırımlar tarafında ise inşaat yatırımları bir önceki döneme göre gerilerken, makine-teçhizat yatırımlarında belirgin bir sıçrama gerçekleşmiştir (Grafik 4.2.4).

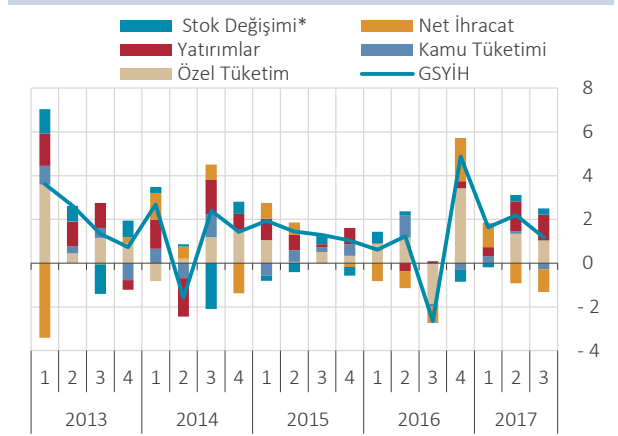
Grafik 4.2.1: Harcama Yönünden Yıllık Büyümeye Katkılar (% puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Stoklar ve zincirleme endeksten kaynaklanan istatistiksel sapmayı kapsamaktadır.

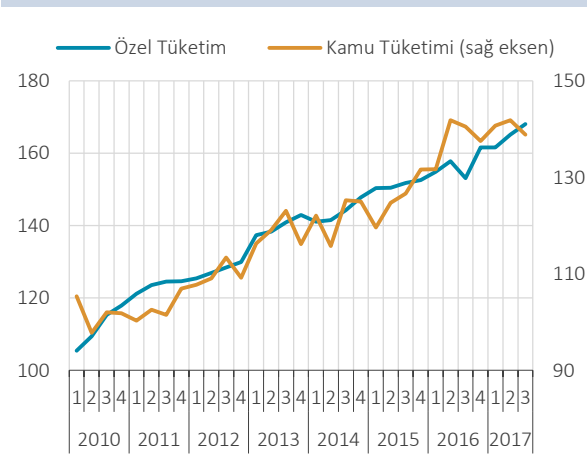
Grafik 4.2.2: Harcama Yönünden Dönemlik Büyümeye Katkılar (% puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

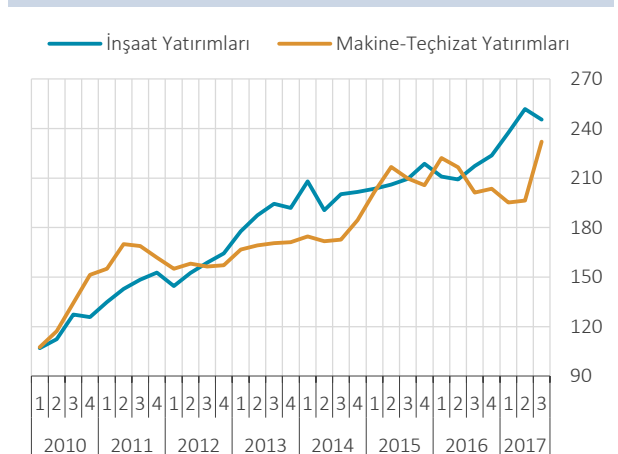
* Stoklar ve zincirleme endeksten kaynaklanan istatistiksel sapmayı kapsamaktadır.

Grafik 4.2.3: Özel Tüketim ve Kamu Tüketimi (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2009=100)

Kaynak: TÜİK.

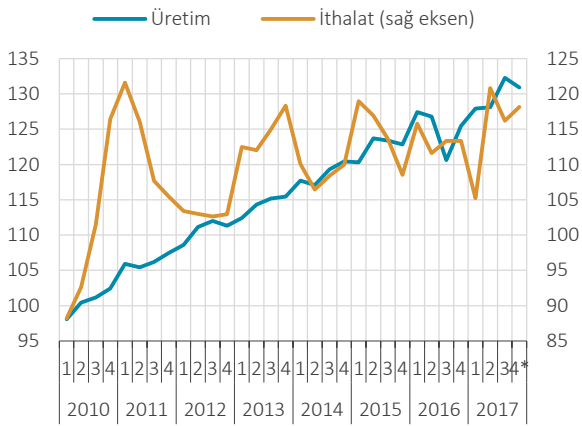
Grafik 4.2.4: Makine-Teçhizat ve İnşaat Yatırımları (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2009=100)

Kaynak: TÜİK.

2017 yılının son çeyreğinde, dayanıklı mal gruplarındaki vergi indirimlerinin sone ermesiyle birlikte özel tüketim talebinin zayıfladığı tahmin edilmektedir. Nitekim, Ekim-Kasım dönemi itibarıyla üçüncü çeyreğe kıyasla tüketim malları üretimi gerilerken, ithalatı yatay seyretmiştir (Grafik 4.2.5). Otomobil satışları son çeyrekte üçüncü çeyreğe kıyasla artarken, uygulanan vergi teşviklerinin sone ermesiyle Ekim-Kasım döneminde beyaz eşya satışlarında belirgin bir gerileme gözlenmiştir (Grafik 4.2.6). Dördüncü çeyreğe ilişkin üretim ve satış verileri bir arada değerlendirildiğinde, özel tüketimin yıllık bazdaki artış hızında son çeyrekte yavaşlama beklenmektedir (Grafik 4.2.7). Ayrıca, son çeyrekte tüketici güven endekslerinde gözlenen kötüleşme, tüketim talebinin kısmen zayıflayabileceği yönünde sinyal içermekle birlikte, Ocak ayı verileri tüketim eğiliminde kalıcı bir bozulmaya işaret etmemektedir (Grafik 4.2.8).

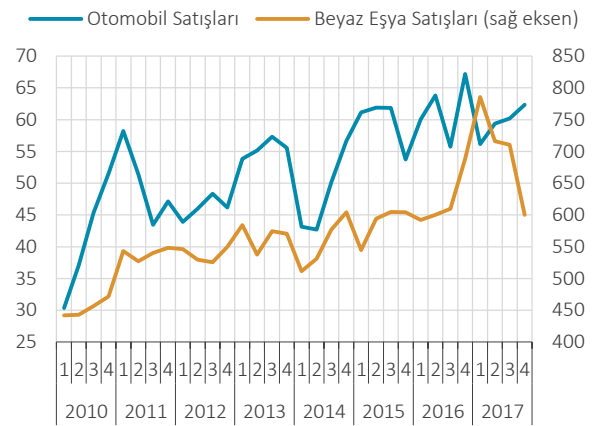
Grafik 4.2.5: Tüketim Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri* (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

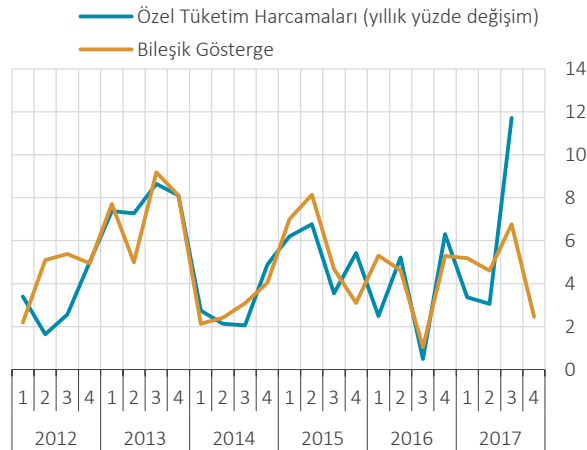
* Ekim-Kasım dönemini kapsamaktadır.

Grafik 4.2.6: Otomobil ve Beyaz Eşya Satışları* (Mevsimsellikten Arındırılmış, Ortalama, Bin Adet)

Kaynak: OSD, TCMB, TÜRKİBESD.

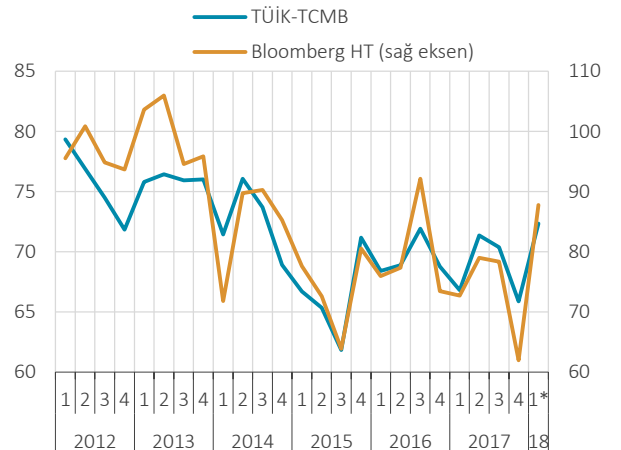
Grafik 4.2.7: Özel Tüketim Harcamaları ve Bileşik Gösterge* (Yıllık % Değişim)

Kaynak: OSD, TCMB, TÜİK, TÜRKİBESD.

* Bileşik gösterge otomobil iç satışı, beyaz eşya iç satışı ve perakende satış hacim endeksinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Grafik 4.2.8: Tüketici Güven Endeksleri

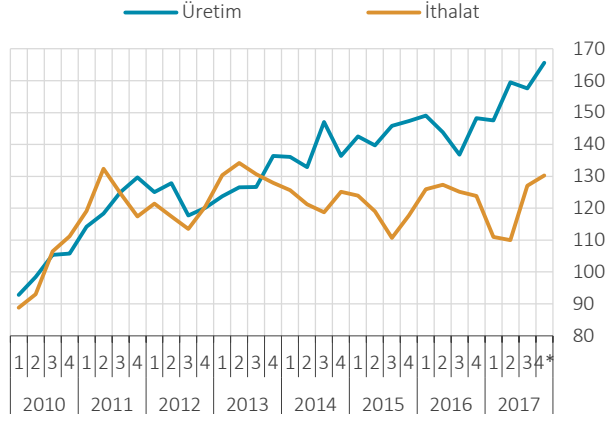
Kaynak: Bloomberg HT, TÜİK.

* Ocak ayı itibarıyla.

Mevcut göstergeler makine-teçhizat yatırımlarında üçüncü çeyrekte gözlenen toparlanmanın son çeyrekte devam ettiğine işaret etmektedir. Taşıtlı hariç sermaye malı üretim ve ithalat verileri, makine-teçhizat yatırımlarındaki artış eğiliminin son çeyrekte sürdüğünü göstermektedir (Grafik 4.2.9). Toplaştırılmış yatırım göstergesi de üçüncü çeyrekte yüksek oranda artan yatırım harcamalarının son çeyrekte bir miktar ivme kaybetse de bu eğilimini sürdüreceği yönünde bir görünüm sunmaktadır (Grafik 4.2.10). Son

dönemde ihracatçı ve diğer sektörlerdeki firmaların yatırım beklentilerinin iyileşmesi de yatırım harcamalarındaki olumlu seyrin süreceği yönünde sinyal vermektedir (Grafik 4.2.11). Buna karşılık, inşaat yatırımlarına ilişkin göstergeler son çeyrekte inşaat yatırımlarında bir miktar zayıflama öngörmektedir (Grafik 4.2.12).

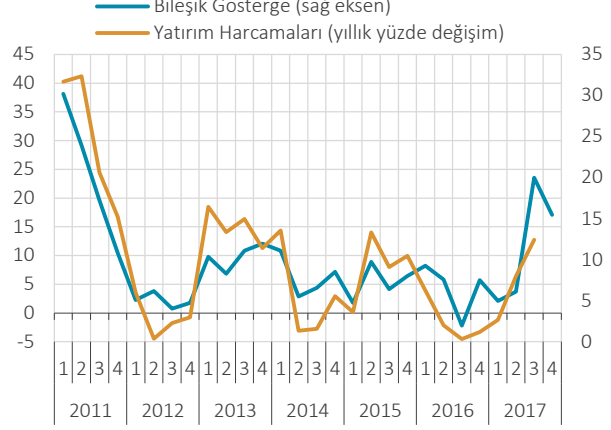
Grafik 4.2.9: Taşıt Hariç Sermaye Malları Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

Kaynak: TCMB.

* Ekim-Kasım dönemini kapsamaktadır.

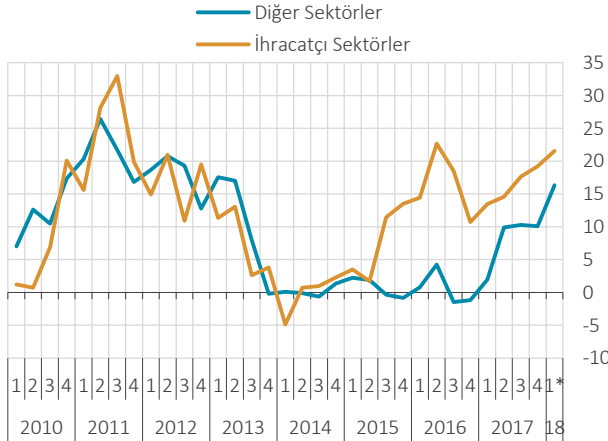
Grafik 4.2.10: Yatırım Harcamaları ve Bileşik Gösterge* (Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Bileşik gösterge, makine-teçhizat üretimi, sermaye malları sektöründe yurt içi ciro, sermaye malları ithalatı ve mineral maddeler üretiminin ağırlıklandırılmış yıllık yüzde değişiminden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

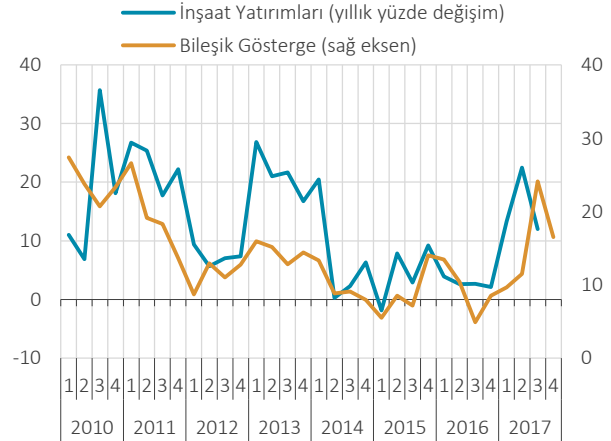
Grafik 4.2.11: İYA Sabit Sermaye Yatırım Eğilimi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Yukarı-Aşağı, Gelecek 12 Ay)

Kaynak: TCMB.

* Ocak ayı itibarıyla.

Grafik 4.2.12: İnşaat Yatırımları ve Bileşik Gösterge* (Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

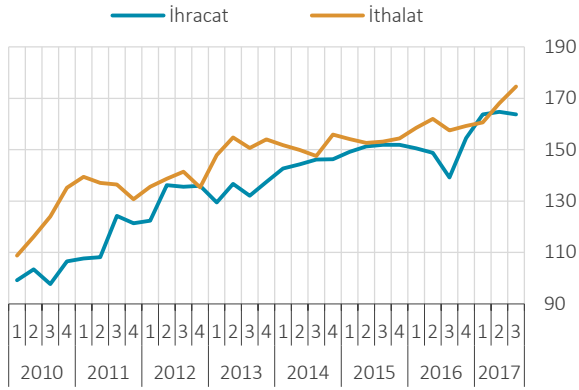
* Bileşik gösterge, ana metal, fabrikasyon metal, mineral maddeler ve plastik-kauçuk sektörleri üretimi ile plastik-kauçuk ve ana metal sektörleri ithalatının yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

2017 yılı üçüncü çeyreğinde mal ve hizmet ihracatı dönemlik bazda sınırlı bir oranda gerilerken, ithalat iç talepteki kuvvetli seyrin ve altın ticaretindeki gelişmelerin etkisiyle artmıştır (Grafik 4.2.13). Böylece, net ihracatın dönemlik büyümeye katkısı negatif olmuştur. Dış ticaret ana eğilimini daha sağlıklı gösteren altın hariç miktar endeksleri, son çeyrekte mal ithalatında ivme kaybına, mal ihracatının ise gücünü koruduğuna işaret etmektedir. Başta Avrupa Birliği bölgesinde iyileşen büyüme görünümü olmak üzere küresel ölçekte gözlenen toparlanma eğilimi ve reel kurun seyri ile dış piyasalarda pazar çeşitlendirme esnekliği ihracatı desteklemektedir. Turizmde görülen toparlanma da hizmet ihracatındaki artışa katkı sağlamaktadır (Grafik 4.2.14). Sonuç olarak, yılın son çeyreğinde ithalattaki ivme kaybı ve ihracattaki yükselişe bağlı

olarak, net ihracatın dönemlik büyümeye olumlu katkı sunacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte ithalattaki görece daha kuvvetli baz etkisi nedeniyle yıllık artış oranının ihracata kıyasla daha yüksek gerçekleşmesi ve böylelikle net ihracatın yıllık büyümeyi sınırlaması beklenmektedir.

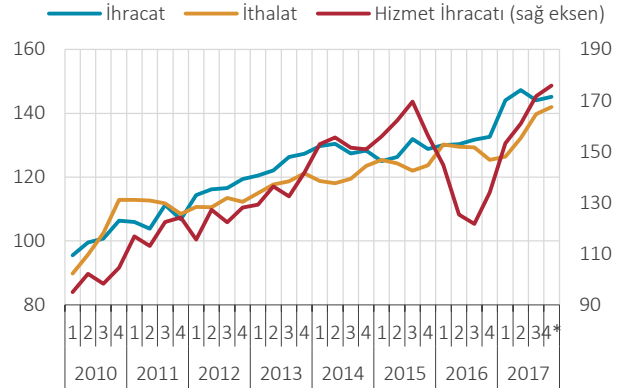
Özetle, 2017 yılının üçüncü çeyreğinde iktisadi faaliyet gücünü korumaktadır. Son çeyreğe ilişkin göstergeler, iktisadi faaliyetin bir miktar ivme kaybetmekle birlikte söz konusu eğilimi devam ettirdiğine işaret etmektedir. Bu dönemde, çeyreklik büyümeye yurt içi talebin katkısının azalacağı, net ihracatın katkısının ise artacağı öngörülmektedir.

Grafik 4.2.13: Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2009=100)

Kaynak: TÜİK.

Grafik 4.2.14: İhracat, İthalat Miktar Endeksleri ve Reel Hizmet İhracatı
(Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

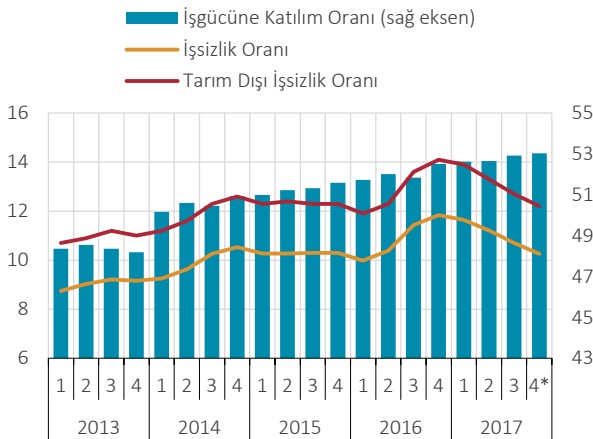
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim-Kasım dönemi gerçekleşme, Aralık ayı tahmindir.

4.3 İşgücü Piyasası

2017 yılının ilk on aylık döneminde iktisadi faaliyetteki güçlü seyirle birlikte işsizlik oranlarında düşüş gözlenmiştir (Grafik 4.3.1). Yılın üçüncü çeyreğinde, mevsimsellikten arındırılmış toplam işsizlik oranı, bir önceki çeyreğe kıyasla 0,5 puan azalarak yüzde 10,7 olmuştur. Bu gelişmede, tarım dışı istihdam artışları etkili olmuş; işgücüne katılım oranındaki artış ise işsizlikteki düşüşü sınırlamıştır (Grafik 4.3.2). Ekim döneminde ise mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları üçüncü çeyreğe göre sırasıyla 0,4 ve 0,5 puan gerileyerek sırasıyla yüzde 10,3 ve yüzde 12,2 olarak gerçekleşmiştir. Böylece, mevsimsellikten arındırılmış verilerle 2016 yılının Aralık döneminde zirve yaptıktan sonra düşüş eğilimine giren toplam ve tarım dışı işsizlik oranlarındaki birikimli azalış sırasıyla 1,7 ve 2,0 puana ulaşmıştır.

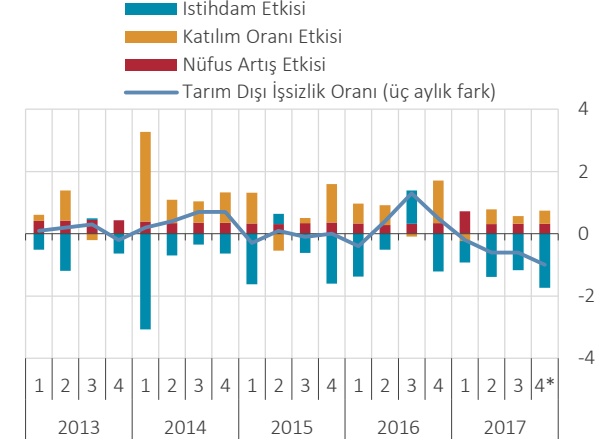
Grafik 4.3.1: İşsizlik Oranları (Mevsimsellikten Arındırılmış, %)

Kaynak: TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.2: Tarım Dışı İşsizlik Oranı Çeyreklik Değişimine Katkıları (Mevsimsellikten Arındırılmış, % puan)

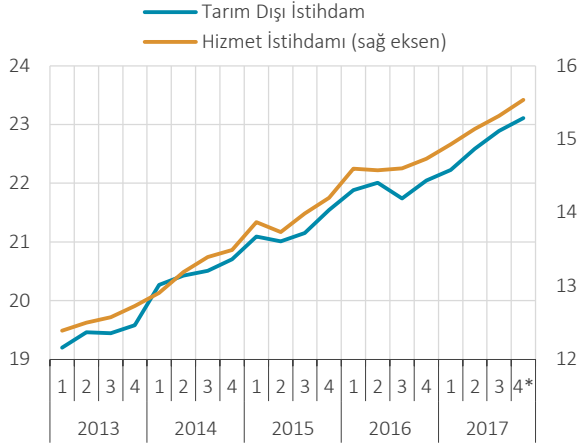

Kaynak: TÜİK.

* Ekim dönemi itibarıyla.

2017 yılının ilk çeyreğinde büyümenin işgücü piyasasına yansımaları sınırlı iken büyümenin güç kazanması ve sektörel yayılımının artmasıyla ikinci çeyrekte istihdam ve işsizlikte daha belirgin bir iyileşme görülmüştür. 2017 yılının Ekim döneminde tarım dışı istihdam, hizmet ve sanayi sektörleri kaynaklı yükselmiş ve üçüncü çeyreğe kıyasla yüzde 1 oranında artış göstermiştir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.5). Bu dönemde inşaat istihdamı ise gerilemiştir (Grafik 4.3.4 ve Grafik 4.3.5).

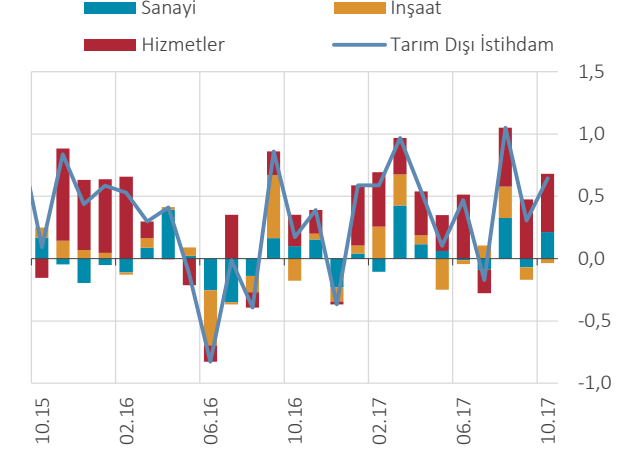
Grafik 4.3.3: Tarım Dışı İstihdam ve Hizmet İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

*Ekim dönemi itibarıyla.

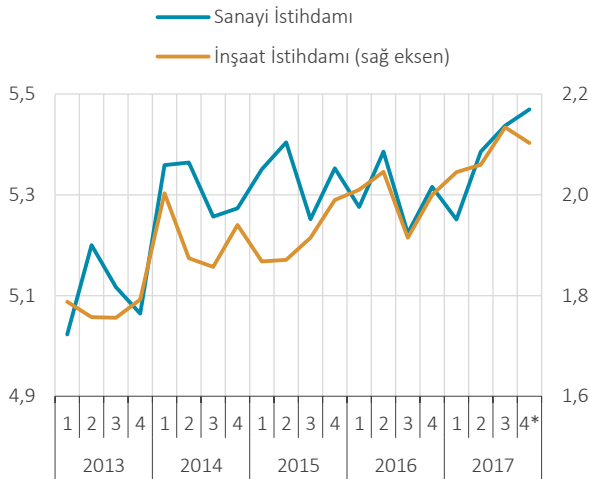
Grafik 4.3.4: Tarım Dışı İstihdamdaki Aylık Değişime Katkıları
(Mevsimsellikten Arındırılmış, % puan)

Kaynak: TÜİK.

Sanayi üretim ve katma değerindeki artışa rağmen son yıllarda sanayi istihdamının aynı ölçüde ivme kazanamamasında, küçük ve orta ölçekli firmalarda faaliyetin büyük ölçekli firmalara kıyasla daha zayıf seyretmesinin etkili olabileceği düşünülmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranları (KKO) faaliyet kolları ayırımında incelendiğinde, son yıllarda görece emek yoğun sektörlerde KKO'nun görece düşük kalması da bu gözlemlerle uyumludur.

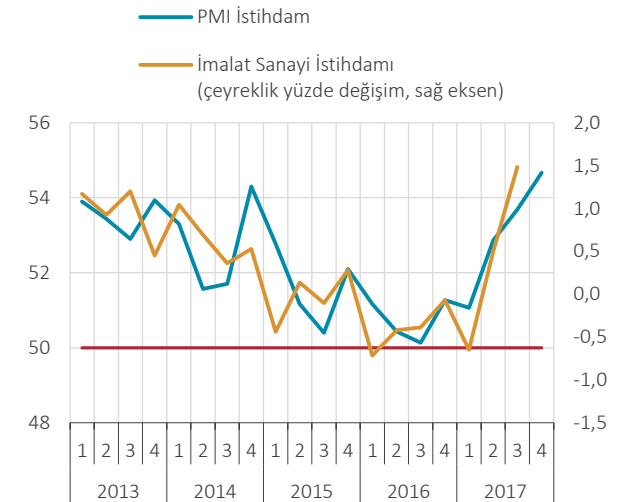
Grafik 4.3.5: Sanayi ve İnşaat İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

*Ekim dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.6: İmalat Sanayi İstihdamı ve PMI İstihdam
(Mevsimsellikten Arındırılmış)

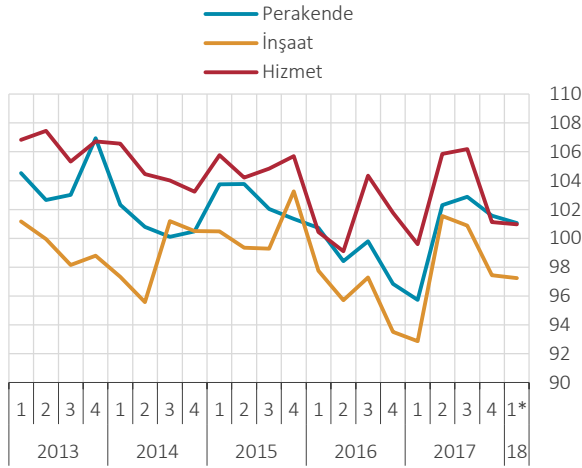
Kaynak: IHS Markit, TÜİK.

Öncü göstergeler, son çeyrekte istihdam artışlarının devam edeceğine ve işsizlik oranlarındaki düşüşün süreceğine işaret etmektedir. PMI istihdam değeri, imalat sanayi istihdamındaki büyümenin devam edebileceği yönünde sinyal vermektedir (Grafik 4.3.6). Hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerinde gelecek üç aylık dönemde toplam çalışan sayısı beklentilerinde gözlenen gerileme söz konusu sektörlerde

İstihdam artış hızlarında yavaşlamaya işaret etmektedir (Grafik 4.3.7). Bu yavaşlama eğilimi, son çeyrekte iktisadi faaliyetin artış hızında beklenen ivme kaybını teyit etmektedir. Diğer taraftan, Kariyer.net internet sitesi tarafından sağlanan verilere göre yeni iş imkânlarının durumunu yansıtan toplam iş ilanları verisi son çeyrekte de güçlü seyrini sürdürmüştür; işsizlik oranı ile yakın hareket eden ilan başına başvuru sayısında da düşüş eğilimi devam etmiştir (Grafik 4.3.8).

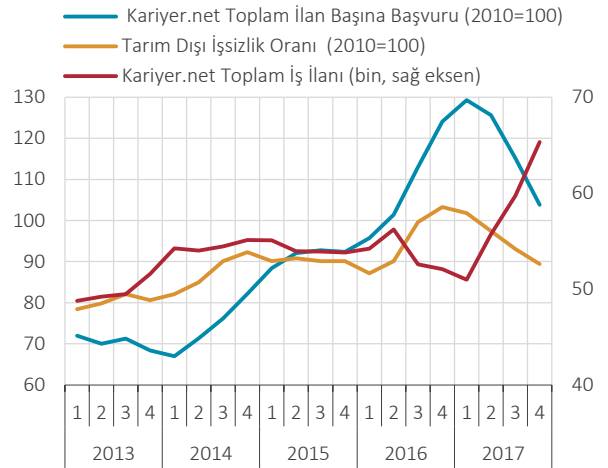
Grafik 4.3.7: Önümüzdeki Üç Ayda Sektörler Bazında Çalışan Sayısı Beklentisi (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

*Ocak ayı itibarıyla.

Grafik 4.3.8: Kariyer.net Toplam İş İlanı, İlan Başına Başvuru ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı* (Mevsimsellikten Arındırılmış)

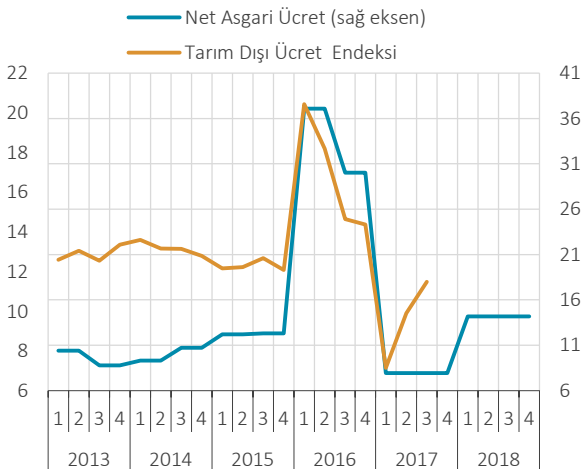
Kaynak: Kariyer.net, TCMB.

* İşsizlik oranı Ekim dönemi itibarıyla.

4.4 Ücretler ve Verimlilik

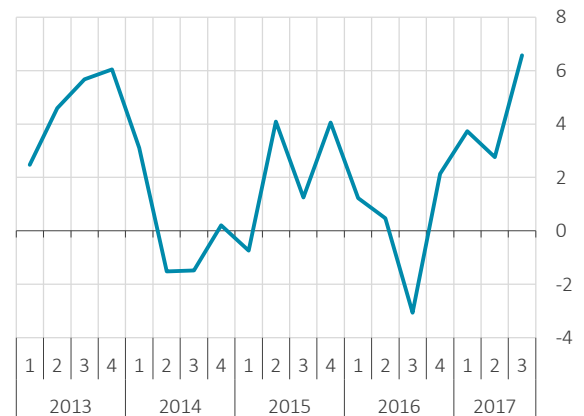
2016 yılının ilk çeyreğinde asgari ücretteki yüksek oranlı artışı takiben tarım dışı nominal ücretlerdeki yıllık artış oranı da önemli ölçüde yükselmiştir (Grafik 4.4.1). Ancak, 2017 yılının ilk çeyreğinde asgari ücret artışının bir önceki yıla kıyasla daha düşük olması ve yüksek bazın da etkisiyle tarım dışı nominal ücret büyümesi yavaşlamış ve ücretler yılın ilk dokuz aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,5 oranında yükselmiştir.

Grafik 4.4.1: Tarım Dışı Ücret Endeksi ve Net Asgari Ücret (Nominal, 2010=100, Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 4.4.2: Tarım Dışı Kısmi Emek Verimliliği* (Yıllık % Değişim)

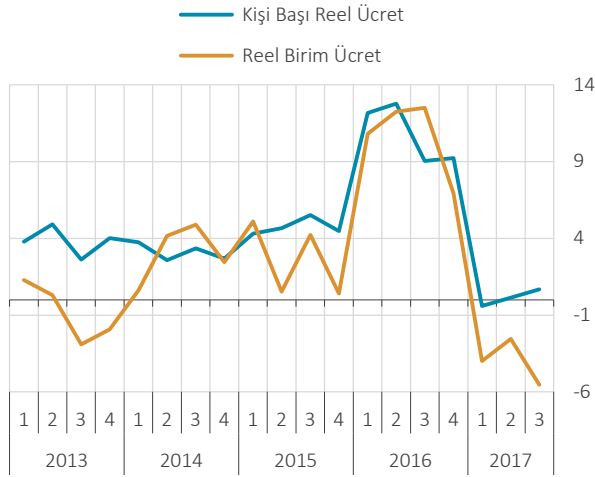

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Tarım dışı katma değer/tarım dışı istihdam (HİA).

2017 yılının ilk dokuz aylık döneminde kısmi emek verimliliği gelişmeleri tarım dışı sektörlerde reel birim işgücü maliyetindeki düşüşe önemli katkı sunmuştur. Katma değer bazlı kısmi emek verimliliği (katma değer/istihdam) bu dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,3 oranında artmıştır (Grafik 4.4.2). Söz konusu dönemde, kişi başı reel ücretlerin ise geçen yılın aynı dönemine göre değişmediği gözlenmiştir. Bu gelişmeler, reel birim ücretlerin (kişi başı reel ücret/verimlilik) önemli oranda gerilemesine neden olmuştur (Grafik 4.4.3 ve Grafik 4.4.4). Ücret kaynaklı maliyet baskılarının, 2017 yılının ilk dokuz aylık döneminde, bir önceki yıla kıyasla hafiflemekle birlikte, son iki yıldaki birikimli artışa istinaden devam ettiği değerlendirilmektedir.

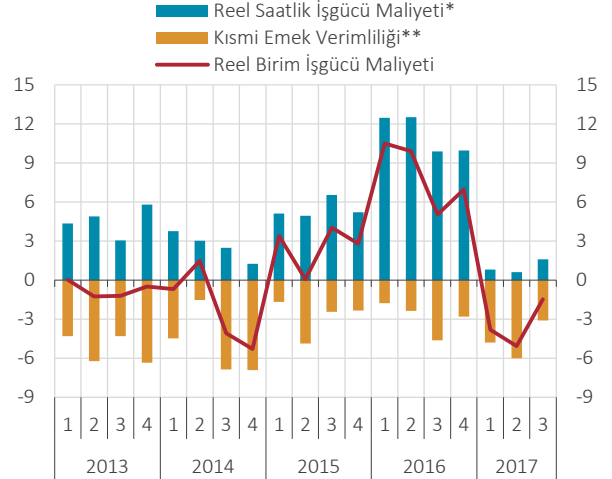
Grafik 4.4.3: Tarım Dışı Kişi Başı Reel Ücret ve Reel Birim Ücret* (2010=100, Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Kişi başı reel ücret x istihdam/ katma değer.

Grafik 4.4.4: Tarım Dışı Reel Birim İşgücü Maliyetindeki Yıllık Değişime Katkılar (% puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* İşgücü Maliyet ve Kazanç İstatistikleri.

** Tarım dışı GSYİH/HiA Çalışılan Saat.

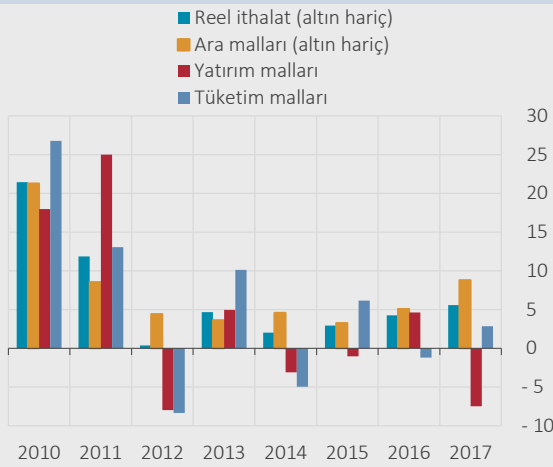
2018 yılı için brüt asgari ücret 2.029 TL, net asgari ücret 1.603 TL olarak belirlenmiştir. Böylece, 2018 yılında asgari ücret artış oranı yüzde 14,2 olmuştur (Grafik 4.4.1). Bununla birlikte, asgari ücrette işverene devlet desteğinin 2018 yılında da süreceğinin, maliyet baskılarını önemli ölçüde sınırlayacağı değerlendirilmektedir. Asgari ücret gelişmelerinin yanı sıra iktisadi faaliyetin seyri, işsizlik oranı ve enflasyon gelişmeleri de ücretleri belirleyen başlıca faktörlerdir. 2018 yılında, iktisadi faaliyetin ana eğilimine yakın seyredeceği ve açıklanan istihdam teşviklerinin işsizlik oranındaki düşüşün devamını sağlayacağı öngörülmektedir. İktisadi faaliyet görünümü ve enflasyondaki yüksek düzeyler bir arada değerlendirildiğinde, 2018 yılında ekonomi genelinde nominal ücret artışlarının geçmiş yıllar ortalamasının üzerinde seyredeceği tahmin edilmektedir. Bu görünüm altında birim işgücü maliyet baskılarının sınırlanabilmesi için verimlilik artışlarının devamlılığı önem arz etmektedir.

Kutu 4.1

2017 Yılı İthalat Dinamikleri: Yatırım ve Tüketim Mallarındaki Zayıf Seyir

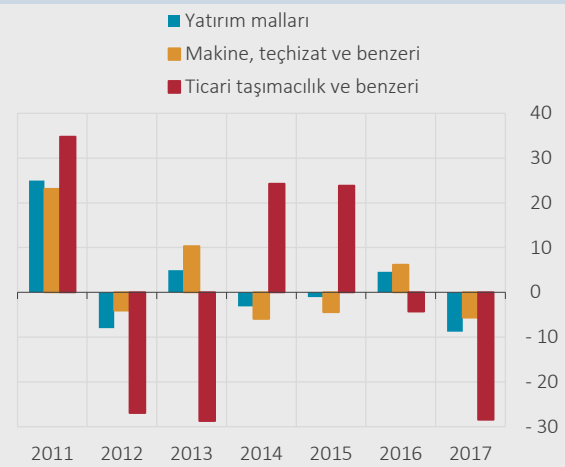
2017 yılında milli gelirden sağlanan güçlü büyümeye karşın, ithalat daha ılımlı bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede bu kutuda 2017 yılında ithalattaki söz konusu ılımlı seyrin belirleyicileri alt kalem bazında değerlendirilmektedir.

Grafik 1: İthalat ve Alt Kalemleri (Reel, Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB hesaplamaları, TÜİK.

Grafik 2: Yatırım Malları İthalatı ve Alt Kalemleri (Reel, Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB hesaplamaları, TÜİK.

Ülkemizde üretimin ithal girdi bileşeninin yüksek olması nedeniyle, ithalatın temel sürükleyicisi ara malları ithalatıdır.¹ İktisadi faaliyet ile reel ithalat arasındaki pozitif ilişkiye istinaden, ithalat büyümesinde genellikle ara malları alt kalemindeki artış belirleyici olmaktadır.² Öte yandan, milli gelir büyümesinin görece olarak yüksek gerçekleştiği yıllarda, yatırım ve tüketim malları ithalatı büyümesi de ithalata pozitif katkı vermektedir. Örneğin, milli gelirin yüzde 7'nin üzerinde artış kaydettiği 2010, 2011 ve 2013 yıllarında iç talepteki güçlü büyüme, ara malları ithalatını artırmış olmakla birlikte, tüketim ve yatırım malları ithalatında artışları da beraberinde getirmiştir (Grafik 1). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, 2017 yılının bu resimden kısmen ayrıştığı göze çarpmaktadır. 2017 yılında iktisadi faaliyette söz konusu yıllardaki büyümeye yakın bir büyüme performansının yakalanacağı tahmin edilmekle birlikte, ara malı ithalatından farklı olarak yatırım malları ithalatının zayıf seyrettiği; tüketim malları ithalatının ise sınırlı bir artış kaydettiği görülmektedir.³

Yatırım ve tüketim malları ithalatının 2017 yılındaki zayıf seyrinin daha iyi anlaşılması için alt kalemleri incelenmiştir. Yatırım malları ithalatının büyük bir bölümünü oluşturan makine ve

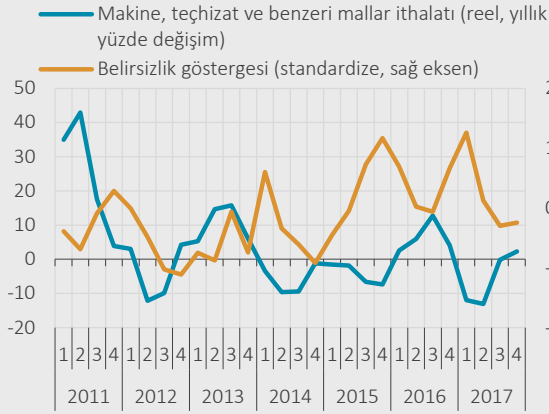
¹ 2010-2017 yılları ortalamasına göre, ara mallarının toplam ithalat içerisindeki payı yüzde 71, yatırım ve tüketim malları ithalatının payları ile sırasıyla yüzde 16 ve yüzde 13'tür.

² Reel ithalat, ithalat miktar endeksini ifade etmektedir. 2017 yılında oldukça yüksek seyreden altın ithalatı, ithalat dinamikleri ile iktisadi faaliyet arasındaki ilişki açısından daha sağlıklı bir resim sunabilmek amacıyla, kutuda göz ardı edilmektedir.

³ 2017 yılında nominal (dolar bazında) ara malları ithalatında ilk bakışta yüksek oranlı büyüme gözlenirse de söz konusu artışın önemli bir kısmı enerji ve endüstriyel metal fiyatlarındaki yükselişten kaynaklanmıştır. Nitekim reel ara malları ithalatındaki artış eğilimi daha sınırlı olmuştur. Yatırım ve tüketim malları ithalatı değişim oranları dolar bazında ve miktar olarak karşılaştırıldığında ise, belirgin bir farklılaşma göze çarpmamaktadır. Bu bağlamda, 2017 yılında dış ticaret hadlerindeki bozulmanın çoğunlukla ara malları kalemine yansıtıldığı söylenebilir.

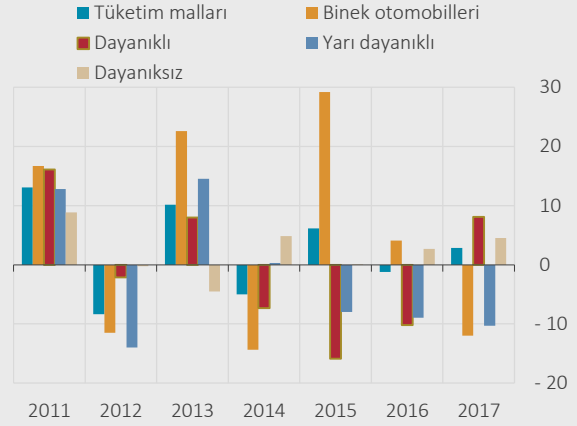
teçhizat kalemi 2017 yılında yatırım iştahının düşük seyretmesi nedeniyle azalış kaydetmiştir. (Grafik 2). Dönemler itibarıyla bakıldığında, yılın ilk yarısında yüksek seyreden iktisadi belirsizlik algısının makine ve teçhizat yatırımlarını sınırlandırarak, söz konusu malların ithalatının azalmasında rol oynadığı değerlendirilmektedir (Grafik 3).⁴ Ancak yılın üçüncü çeyreğinde ekonomik belirsizlik algısının iyileşmesi ve makine ve teçhizat yatırımlarının güçlenmesiyle beraber, söz konusu malların ithalatının da ılımlı oranda arttığı göze çarpmaktadır.

Grafik 3: İktisadi Belirsizlik Göstergesi ve Yatırım Malları İthalatı

Kaynak: TCMB hesaplamaları, TÜİK.

Grafik 4: Tüketim Malları İthalatı ve Alt Kalemleri (Reel, Yıllık % Değişim)

Kaynak: TCMB hesaplamaları, TÜİK.

Diğer taraftan, tüketim malları ithalatının alt kalemleri incelendiğinde, 2017 yılında tüketim malları ithalatının artışını sınırlayan kalemlerin binek otomobiller ile hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerini içeren yarı dayanıklı tüketim malları kalemleri olduğu görülmektedir (Grafik 4). Binek otomobil ithalatındaki düşüşte 2016 yılı sonunda uygulamaya koyulan ÖTV değişikliklerinin ve TL'deki değer kaybının yurt içi fiyatlara geçiş etkisinin rol oynadığı düşünülmektedir.⁵ Hazır giyim ve konfeksiyon ürünleri tarafında ise, en yüksek ithalatın gerçekleştiği iki pazar olan Çin ve Bangladeş'ten yapılan ithalattaki gerileme belirleyici olmuştur. Ancak, söz konusu gerilemenin 2017 yılına özgü olmadığı, özellikle 2012 yılından bu yana Türkiye'nin bu sektördeki ithalatının sürekli düşüş kaydettiği gözlenmektedir. Bu düşüşte reel kurdaki değer kaybının yanı sıra, 2011 yılında yürürlüğe giren AB dışı ülkelere "İlave Gümrük Vergisi" uygulanmasına ilişkin düzenlemenin önemli bir rol oynadığı değerlendirilmektedir.⁶

Dikkat çeken bir diğer gözlem, iktisadi faaliyet ile ithalat arasındaki ilişkinin küresel kriz sonrası dönemde farklılaşmasıdır. GSYİH ve ithalatın büyüme eğilimlerinin sunulduğu Grafik 5, bir birim büyümeye karşılık gelen ithalat büyümesinin zaman içinde azaldığını göstermektedir. Küresel kriz öncesinde ithalat büyümesi sürekli olarak milli gelir büyümesinin üzerinde seyrederken, 2012 yılı sonrasında ithalat büyümesinin, milli gelir büyümesinin altında kaldığı göze çarpmaktadır. Bir diğer deyişle ithalatın gelir esnekliği zaman içinde azalmıştır. Söz konusu ilişki ile ilgili en güncel çalışma olan Çulha ve diğ. (2018) bulguları da gerek toplam gerekse alt kalemler bazında ithalatın gelir esnekliğinin zaman içinde düştüğüne, göreceli fiyat esnekliğinin ise yükseldiğine işaret etmektedir.⁷

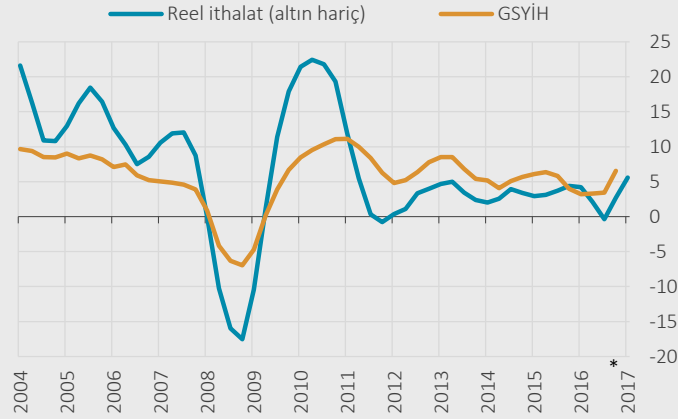
⁴ Bakınız: "İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanımı ve Yatırma Etkileri", Enflasyon Raporu, 2017-IV, Kutu 4.3.

⁵ Binek otomobil ithalatının büyük oranda Avrupa Birliği kaynaklı olması ve TL'nin euro karşısında ABD dolarına kıyasla daha fazla değer kaybetmesi nedeniyle tüketiciler açısından fiyat etkisi daha hissedilir olmuştur.

⁶ 15 Eylül 2011 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde mevcut gümrük vergisine ek olarak tekstil grubunda, belirlenen ülkelere göre değişmek üzere yüzde 3 ile yüzde 20 arasında; konfeksiyon grubunda ise yüzde 17 ile yüzde 30 arasında değişen ilave gümrük vergisi getirilmiştir.

⁷ O. Y. Çulha; O. Eren ve F. Ögünç (2018). "Türkiye için İthalat Talep Fonksiyonu", Araştırma Yayınları Çalışma Tebliği (yayımlanma aşamasında).

Grafik 5: Reel İthalat ve GSYİH (Yıllık Birikimli, % Değişim)

Kaynak: TCMB hesaplamaları, TÜİK.

*Reel ithalat Ç4 verisi Ekim-Kasım ayı ortalamasıdır.

Sonuç olarak, 2017 yılında iktisadi faaliyette güçlü bir toparlanma yaşanmasına karşın, ithalat yılın ilk yarısında zayıf bir seyir izlemiş; ikinci yarısında ise toparlanarak, yıl genelinde ılımlı seviyede artış kaydetmiştir. İthalatın milli gelir büyümesine kıyasla daha düşük oranda artmasında ara malları ithalatından ziyade, yatırım ve tüketim malları ithalatının etkili olduğu gözlenmektedir.

